

ORTADOĞU- GEÇİŞ VE HALEFİYET- SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM***Eyal ZISSER****

In the course of the past thirty years, the world has become accustomed to the same policies, adopted by the same leaders. However, no one is invulnerable forever and over the past several years the Middle East has begun taking on a new face. Age, and illnesses have begun making their mark on leaders in the region. This situation gives rise to the question of whether political stability in the Middle East can be preserved, or perhaps the passing of the generation of autocratic leaders could arouse instability and even the collapse of the Arab regimes once their founders have departed the scene.

Geçiş Sürecinde Ortadoğu:

Y illardan beri Ortadoğu'yu istikrarsız bir bölge olarak görmek alışkanlık haline gelmiştir. Gerçekte bölge, 50'li ve 60'lı yıllar boyunca, dökülen kanların eşlik ettiği askeri darbeler ve yönetimde meydana gelen sık değişiklikler neticesinde dikkate değer bir görünüm arz etmekteydi. Bu açıdan bakıldığında ilki Mart 1949'da, bağımsızlığın 17 Nisan 1946 yılında kazanılmasından sadece üç yıl sonra gerçekleşen askeri darbelerin olağan hale geldiği Suriye özellikle öne çıkmaktaydı. Hafız Esad'ın Kasım 1970'te iktidara gelmesine kadar geçen yirmi yıl boyunca, birkaç başarısız girişimi de dahil edersek on beşten fazla darbe gerçekleşmişti.¹ Ayrıca Irak, Yemen, Libya ve Sudan'da da siyasi istikrarsızlık ve yönetim aygıtındaki büyük değişiklikler olağan hale gelmişti.²

Bununla birlikte 70'li yılların başlarından bu yana Ortadoğu'daki durum tamamen değişmiş görünmektedir ve bölge siyasi açıdan görece istikrara kavuşmuştur. Gerçekte sosyal ve ekonomik alanlardaki tüm zorluk ve baskılara ve Arap dünyasını korkutan İslamcı dalgalanmalara rağmen, Arap yönetimlerinin çoğu iktidarda kaldılar ve görünebilir gelecekte de bu istikrara karşı herhangi bir tehdit algılanmamaktadır. Bu durum, 1976-1982 arası İslamcı ayaklanmayı başarıyla bastırmış olan Suriye'deki Hafız Esad yönetimi ve Mısır'da

* Avrasya Dosyası için özel olarak hazırlanan ve orijinali İngilizce olan makale, ASAM Etnik Gruplar ve Azınlıklar Masası Asistanı S. Rana Sezal tarafından çevrilmiştir.

** Eyal Zisser Moshe Dayan Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Merkezinde kıdemli araştırmacı ve Tel Aviv Üniversitesi Ortadoğu ve Afrika Tarihi Bölümünde doçent olarak görev yapmaktadır.

¹ Çağdaş Suriye tarihi konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Patrick Seale, *The Struggle for Syria: a Study of Post-War Arab Politics, 1945-1958* (London: Oxford Universities Press, 1965); Nikolaos Van Dam, *The Struggle for Power in Syria* (London; I. B. Tauris, 1996).

² Daha ayrıntılı bilgi için bakınız David Lerner, *The Passing of Traditional Society* (New York: Free Press, 1965).

selef Enver Sedat'ın hayatına kasteden İslamcı terörist hareketle başa çıkmayı başaran Hüsnü Mübarek için geçerlidir. Tüm bunlar, Irak'ta dökülen kanlara ve geride kalan izlere rağmen Körfez Savaşından sağ çıkmayı başaran Saddam Hüseyin yönetimi için de söylenebilir.³

Arap yönetimlerinin bekası ve hatta siyasi istikrarı sağlama başarılarında 'teritoryal' devletin köklere yönelik ani atağının ve kendisini Arap kamusal bilincine sıkı sıkıya bağlama başarısının payı da küçümsenmemelidir. Gerçekte çeşitli Arap ülkelerinde, Suriye, Ürdün ya da Irak'ta, toplum 'teritoryal' devletin varlığı fikrine alıştı ve her halükarda pratik ve uygulanabilir bir fikir olarak Arap birliğine olan güvenini kaybetti. Bunlara ek olarak Arap yönetimleri kuvvet ve baskılarını arttırdılar ve kendileri için, kitlelere isteklerini dayatacak ve her türlü muhalefeti bastırabilecek güçlü emniyet aygıtları kurdular.⁴

Geçtiğimiz son otuz yılın akışı içinde ve hatta kimi örneklerde daha uzun dönemler için dünya aynı liderlere ve aşağı yukarı hep bu liderler tarafından belirlenen politikalara alıştı. Bu duruma örnek olarak 1953'ten bu yana iktidarını sürdüren Ürdün Kralı Hüseyin, 1970'ten bu yana ülkeyi idare eden Suriye Devlet Başkanı Esat ve son olarak selefi Enver Sedat'ın 6 Ekim 1981'de suikaste kurban gitmesini takiben iktidara gelişinden bu yana pozisyonunu korumakta olan Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek gösterilebilir.

Ne var ki, hiçkimse sonsuza dek aynı kalamaz ve geçtiğimiz son birkaç yıl boyunca Ortadoğu da yeni bir görünüme bürünmeye başladı. Öyle görünüyor ki devrimcilerin ve suikastçilerin başaramadıkları, doğa ve yaşlılık tarafından gerçekleştirilmekte. Gerçekten de yaşlılık ve hastalıkların sonuçları bölgedeki liderleri etkilemeye başladı. Şubat 1999'da Ürdün Kralı Hüseyin, görece genç bir yaş olan 64 yaşında kansere yenik düştü, bir ay sonra Bahreyn Emiri Şeyh Salman İsa el-Halife kalp krizinden vefat etti ve aynı yılın Temmuz ayında Fas Kralı Hasan da geçirdiği bir kaç rahatsızlık neticesinde vefat etti. Diğer bölgesel liderler de kötüye giden sağlıkları ve buna ek olarak artık genç olmadıkları gerçeği nedeniyle zor durumdadılar. Örneğin Esat 70 yaşında (Ekim 1930 doğumlu) ve diğer sağlık problemlerinin yanı sıra kalp rahatsızlığı var. Mübarek

³ Esat'ın Suriye'si hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız Patrick Seale, *Asad of Syria- The Struggle for the Middle East* (London: I. B. Tauris, 1998) ; Moshe Ma'oz ve Avner Yaniv (der) *Syria Under Asad* (London: Croom Helm, 1986). Mübarek'in Mısır'ı üzerine bakınız Robert Springborg, *Mubarek's Egypt* (Boulder, Colorado: Westview, 1989) ; Anthony McDermott, *Egypt From Nasser to Mubarek* (London: Croom Helm, 1998). Saddam'ın Irak'ı üzerine bakınız Amatzia Bar'am, *Culture, History and Ideology in the Formation of Ba'thist Iraq, 1968-1989* (Basingstoke, Hampshire: Macmillan in association with St. Anthony's College, Oxford, 1991).

⁴ Ortadoğu'da teritoryal devletin ve Pan-Arapçılığın düşüşü hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız Halim Barakat, *The Arab World - Society, Culture and State* (Berkeley University of California Press, 1993) ; Roger Owen, *State, Power and Politics in the Making of the Middle East* (London: Routledge, 1992). Ayrıca bakınız Fouad Ajami, *The Dream Palace of the Arabs* (New York: Pantheon Books, 1998) ; Fouad Ajami, *Arab Predicament* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981).

72 yaşında (1928 doğumlu) . Filistin Özerk Yönetimi lideri Yaser Arafat 71, Saddam Hüseyin ise 63 yaşında. Bu liderlerin ileri yaşları ve kötüye giden sağlık durumları ülkelerinde kişisel değişikliklerin de beklenebileceğine dair açık işaretlerdir.

Bu koşullar bugün Ortadoğu'yu şekillendiren siyasi istikrarın korunup korunamayacağına veya geçtiğimiz birkaç on yıl boyunca bölge ülkelerini idare eden otokratik liderler neslinin gidişinin kargaşa ve istikrarsızlığa yol açıp açmayacağı hatta bazı Arap yönetimlerinin, kurucuları siyaset sahnesini terkedince çöküp çökmeyeceğine dair soruların artmasına neden oluyor. Otuz yıllık iktidarı boyunca Esad tarafından devam ettirilen Baas Rejimi buna örnek olarak gösterilebilir. Öte yandan kişisel değişikliklerin beraberlerinde Batıya doğru büyük bir açılımı, modernizasyonu, teknolojik gelişmeyi ve hatta küreselleşme safhalarını destekleyen eğilimleri getirip getirmeyecekleri sorusuyla da ilgilenilmelidir. Bu açıdan bakıldığında unutulmamalıdır ki, gelecek lider nesli, en azından lider olması beklenen kişiler, Batıda eğitim almıştır ve siyasi, ekonomik ve hatta kültürel yönelimleri Batı merkezlidir.

Her halükarda, şu bir gerçek ki Arap dünyasındaki gelecek lider neslinin kimlik meselesi ve eski nesilden yeni nesle iktidar değişikliğinin biçimi, yönetimin gelecekteki eğilimleri ve istikrarın derecesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olacaktır. Eğer iktidardaki bu değişiklikler pürüzsüz ve güç mücadelesi yaşanmadan gerçekleşirse, bu durum yeni liderin kendini güçlü kılmasını ve ülkesine yeni yolda önderlik etmesini sağlayacaktır. Ancak eğer yeni liderin iktidara geçişinde sorun yaşanır, bölge ülkelerindeki hadiseler kanlı çatışmalara dönüşebilir ve böylece şu anki liderlerin iktidarından önce bölgede var olan uzun süreli istikrarsız devletler (örneğin 1950'li ve 60'lı yıllar) yeniden ortaya çıkabilir.

Öyle görünüyor ki, bölge ülkelerinin monarşilerinin durumları daha iyi ve cumhuriyetçi rejimlerle kıyaslandıklarında çok daha umut verici bir gelecek vaadediyorlar. Geçmişte cumhuriyetçi rejimler geniş halk desteğine sahipken, monarşik rejimler arkaik ve gerici olarak değerlendiriliyor ve Batının kör takipçileri olarak görülüyorlardı. Şimdiyse durum değişti. Bu durum, monarşilerdeki daha basit ve daha meşru görünen iktidar değişimine bağlanabilir; ne de olsa söz konusu olan bir monarşidir. Çoğu durumda halef uzun bir süreçte seçilir ve hatta varolan liderin iktidarı sona ermeden iktidardaymış gibi davranmaya başlar. (Ürdün ve Fas) Geçmişte doğalarında var olan yenilikler; örneğin devrimci ve Batı karşıtı özellikleri ve Pan-Arapçılığa yönelik arzuları nedeniyle bölgede desteklenen cumhuriyetçi rejimler şimdilerde iktidarın varolan liderden halefe geçiş sürecinin pürüzsüz olmasını sağlamakta büyük zorluklarla karşılaşıyorlar.

Bu çalışma Suriye, Mısır ve Irak gibi bölgede önde gelen cumhuriyetçi rejimlerdeki iktidar ardıllığı konusu üzerine odaklanacaktır. Bu rejimlerin üçü de, liderlerinin ardıllarının kendi oğulları olmasını istemeleri ve monarşik cumhuriyetlere dönüşme işaretleri bakımından özel bir ilgi uyandırmaktadır.

Suriye- Başar Yeterli mi?

Geçtiğimiz otuz yıl boyunca Suriye, Alevi azınlığından olan (nüfusun %12'sini oluşturmaktadır) Hafız Esad'ın sınırsız güce sahip idaresi altındaydı. Esat, Ekim 1970'te gerçekleşen bir darbe ile iktidara gelmişti.⁵ Esat daha önceleri tanınmayan siyasi istikrarı ülkesine kazandırdı ve hatta zayıf, istikrarsız bir ülkeden etkili bir bölgesel güç yaratmayı başardı. Ancak geçtiğimiz son bir kaç yılda Esad'ın sağlık durumunun gittikçe daha kötüye gittiğini bildiren raporların sayısında bir artış gözlenmektedir. Kasım 1983'te bir kalp krizi geçiren ve iyşelen Esat halen daha kalp rahatsızlığı, astım, kanser ve diabeti de içeren diğer bir dizi rahatsızlıktan dolayı zor durumda. Son raporlara göre akli dengesi de gittikçe bozulmakta, dementia' rahatsızlığı yaşamakta ve sonuç olarak devlet işlerini idarede zorluklarla karşılaşmaktadır.⁶

Bunlara karşın, Esad, oğlu Başar'ın Devlet Başkanlığına geçerek kendi halefi olması yönünde açık bir şekilde çaba sarfetmektedir. Mesleği göz doktorluğu olan Başar ağabeyi Basil'in bir trafik kazasında hayatını kaybetmesini takiben Ocak 1994'te görev için çağırıldı. Anlaşılan Esad'ın Basil için önemli planları vardı ancak 1994 yılının başlarından beri Başar, kendisini ardılığa götürecek bir planın safhalarından geçmekte. Altı yıllık dönem içerisinde Başar yüzbaşılık rütbesiyle ordu saflarına katıldı, Ocak 1999'da da albaylıkla ödüllendirildi. Daha öncesinde, elbette ki 1995'te binbaşılığa ve 1997'de de yarbaylığa terfi ettirildi.⁷ Tüm bunlara paralel olarak Lübnan'la ilişkiler, İran ve Lübnan Hizbullah Örgütü arasındaki bağlar ve son olarak barış sürecine ilişkin konular da dahil olmak üzere dış politika alanında sorumluluk ve yetki ile donatıldı.⁸

Suriye medyası da Başar'ın yolsuzlukla lekelenmemiş, değişim ve ilerleme arayışında Suriye gençliğini temsil eden aydınlanmacı ve açık imajını desteklemek için oluşturulan kampanyaya katıldı. Temel vurgu Başar'ın hobisi ; internette gezinmek idi ve buna ek olarak kendisinin Suriye Bilgisayar Bilimleri Derneği Başkanı olarak bu konularda yaptığı çalışmaların altı çizilmekteydi.⁹ Mart 2000'deki hükümet değişikliği de Başar'ın Suriye'nin dünya ekonomisine eklenmesini hedefleyen ekonomik reformlar yolundaki gayretlerinin bir parçası olarak değerlendirildi.¹⁰

Esat'ın askeri ve güvenlik güçleri içerisinde Başar için sağlam bir zemin hazırlama yolundaki adımları da özel bir önem taşıyor. Bu adımlardan bazıları

⁵ 1970'ten sonra Suriye'nin durumu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız Patrick Seale, *Asad of Syria- The Struggle for the Middle East* (London: I. B. Tauris, 1998) ; Moshe Ma'oz ve Avner Yaniv (der) *Syria Under Asad* (London: Croom Helm, 1986).

⁶ Bir çeşit akıl hastalığı, şahsiyetin bölünmesi, had derecede bunaklık (çevirenin notu)

⁷ Ayrıca bakınız *Washington Post*, 22 Haziran 1999; *Ha'aretz*, 6 Mart 2000.

⁸ Ayrıca bakınız *al-Hayat* (London), 3 Ocak 1999.

⁹ Ayrıca bakınız *al-Quads al-'Arabi*, 31 Mart 1999.

¹⁰ Bakınız Başar'ın röportajları *al-Kifah al -'Arabi*, 3 Şubat 2000; *al-Wasaf*, 17 Nisan 2000.

¹¹ Bakınız *Al-Hayat* (London), 8,21,23 Mart 2000.

askeri ve emniyet güçlerinde yıllardır görev alan kıdemli ancak Başar'a olan sadakatlerinden şüphe duyulan kişilerin yerine Başar'a sadık genç bir askeri zümrenin yerleştirilmesi oldu. Örneğin Temmuz 1999'da Genel Kurmay Başkanı Hikmet Şehabi ve 1999 yılı akışı içerisinde ve 2000 yılı başlarında Hava Kuvvetleri Komutanı Muhammed el-Khuli ve Ali Duba'nın da içlerinde bulunduğu kıdemliler görevden alındı.¹¹ Ayrıca Esat ve Başar'ın Başkanın kardeşi Rifat'ı Suriye'den sürmeyi planladıkları da belirtilmeli. Şubat 1998'de Rifat Başkan Yardımcılığı görevinden alınmıştı ve Ekim 1999'da Başar, Esad ailesinin de üyesi olduğu Alevi topluluğunun yaşadığı bölgeye, Rifat yandaşlarının ardından asker göndermekte hiç tereddüt etmedi.¹²

Tüm bunlar Başar'ın babasının halefi olabilmesi ve babası gibi istikrarı sağlama konusunda başarılı olabilmesi için yeterli mi? Bu konudaki görüşler bölünmüş durumda. Medyada çıkan "Suriye'nin Umudu" gibi Başar'ı destekleyen ifadeler, baba hayatta olduğu sürece önemini yitirmeyecek ancak diğeri sahneyi terk ettikten sonra genel manzara şiddetli değişimlere eğilimli. Suriye'de Esad'ın kimi idari kurumları Başar'ın ellerine bırakma girişimlerinden rahatsız olanlar da var. Bunun nedeni Başar'ın çok genç olması (Suriye anayasasına göre Başkan en az 40 yaşında olmalı oysa 1965 doğumlu Başar sadece 35 yaşında) ve ayrıca Başar'ın tecrübesiz olduğu ve Suriye gibi bir ülkeyi idare edebilmek için gerekli özelliklere sahip olmadığı düşünülüyor.¹³ Bu durumda Suriye'de iktidar halefiyeti meselesinin ve Baas rejiminin geleceği, emniyet teşkilatı ve ordunun kontrolünü elinde tutan üst düzey askeri ve güvenlik görevlilerinin tutumuna bağlı. Eğer isterlerse Başar'ı Başkan yapacaklar ancak eğer Başar'ın bu konuda yetersiz olduğunu ya da bu görev için doğru kişi olmadığını düşünürlerse onu kesin suretle Suriye siyasi arenasından dışlayıp, başka bir adayı gündeme getirebilirler. Sonuç olarak Suriye'deki halefiyet yarışı sonuna yaklaşmış değil, gerçekte henüz başlamadı bile.

Mısır- Cemal Mübarek Babasının Ardılı Olmayı İstiyor mu?

Hüsnü Mübarek, Enver Sedat'ın suikaste kurban gitmesini takiben Mısır Devlet Başkanlığına yükseldi. İktidarının ilk yıllarında Mübarek ülkesini zor durumda bırakan ekonomik krizle ve en başta kendisine yönelik olan İslami terörizm ile başa çıkmakta görece başarılı olmuştu. Mübarek, sonuncusu Haziran 1995'te Addis Ababa-Etopya'da yapılacak Afrika Devletleri Konferansına katılmak üzere yoldayken gerçekleşen bir kaç suikast girişiminden ucu ucuna kurtuldu.¹⁴ Mübarek suikast girişimlerinden kurtulmayı, İslamcı hareketlenmeleri yatıştırmayı ve hatta ülkesini ekonomik kalkınma rotasına

¹¹ Al-Watant al-'Arabi, 26 Şubat 2000.

¹² Al-Hayat, 22 Ekim 1999; R. BBC, 23 Ekim 1999.

¹³ Bakınız Eyal Zisser, "Heir Apparent," *New Republic*, 11 Ekim 1999.

¹⁴ R. Cairo, 26 Haziran 1995; *Al-Ahram*, 27 Haziran 1995.

sokmayı başardı. Ancak tüm bunlar ülkenin temel sosyo-ekonomik problemlerini çözmek ve Mısır rejiminin istikrarına yönelik İslami tehdidi ortadan kaldırmak için yeterli değildi.¹⁵

Ancak, neredeyse yirmi yıllık Mübarek yönetiminden sonra Mısır da zamanı gelip de Mübarek siyasi arenayı terk edince onun halefinin kim olacağı sorusuyla gölgeleniyor. Gerçek şu ki Mısır'da iktidar geçişlerinde, 19. yüzyıl başlarında Mısır'ı yöneten Muhammed Ali'nin kurmuş olduğu iki yüz yıllık, hükümet ve bürokrasiden kaynaklanan düzenli bir gelenek var. Bu sistem geçen yarım yüzyılda, çok az krizle birbiri ardına lider üretmekte başarılı oldu: Nasır'ı takiben Sedat ve Sedat'ı takiben Mübarek. Buna karşın, Mübarek sonrası ülkenin geleceği için endişelenenler de var.

Yıllar boyunca, Başkan Mübarek halefi konusunda isim vermekten kaçındı. Bunun nedeni kendisine zarar verecek ve iktidardan düşürecek kişiyi kendi elleriyle yaratmak istememesi olabilir. Dahası, Mübarek'in sağlık durumu her zaman iyiydi, ve hatta bölgedeki en sağlıklı liderdi. Ancak 1928 doğumlu Mübarek şimdi yetmişin üzerinde ve zamanın akışından kaçabilmesi mümkün değil.

3 Şubat 2000'de oğlu Cemal'i iktidardaki Milli Demokrat Partinin (NDP) Genel Sekreteryası üyesi olarak atayan bir kararname çıkarttı. Bu olay, Mübarek'in oğlunu kendi halefi yapma çabaları konusunda spekülasyonlara yol açtı.¹⁶

Uzun yıllar boyunca Başkan Mübarek'in oğlu Cemal Mısır siyasi hayatına karışmaktan kaçındı. 34 yaşındaki Cemal (1966 doğumlu) birkaç yıl İngiltere'de yaşadı ve bir İngiliz bankasında ekonomist olarak çalıştı. 1996'da Mısır'a döndü ve o tarihten bu yana babasının da cesaretlendirmesiyle yavaş yavaş siyasi hayata girmeye başladı. Öncelikle ekonomik hayattaki başarısından dolayı Cemal, birçok resmi ve yarı resmi kurumlarda görev aldı ve hatta kendisine sosyal adaleti ve toplumun zayıf taraflarını da unutmadan Mısır ekonomisinin modern bir ekonomiye dönüştürülebilmesi yolundaki fikirlerini geliştirebilme fırsatını sağlayan ABD-Mısır İş Konseyinin Başkanlığını da yürütmektedir.¹⁷ Cemal ayrıca Mısırlı ve yabancı medyaya röportajlar ve ülkesinin yararı için kendisine verilecek her türlü görevi üstlenmeye hazır olduğu yönünde demeçler vermeye başladı.¹⁸ Ayrıca Mübarek'in Mısır içi ve dışındaki ekonomik amaçlı gezilerinde babasına eşlik etmeye de başladı.

Yukarıda belirtildiği gibi Mübarek Ocak 2000'de Cemal'i iktidar partisinin genel kuruluna üye olarak atayarak, Mısır ekonomisine uzmanlığı ve bilgisiyle

¹⁵ Mübarek rejimindeki Mısır hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız Robert Springborg, *Mubarek's Egypt* (Boulder, Colorado: Westview, 1989) ; Anthony McDermott, *Egypt From Nasser to Mubarek* (London: Croom Helm, 1998).

¹⁶ Bakınız *Daily Telegraph*, 15 Şubat 2000; *MEED (Middle East Economic Digest)*, 18 Şubat 2000.

¹⁷ *Ibid.*; *MM (Middle East Mirror)*, 17 Ağustos 1999.

¹⁸ Bakınız *Al-Jumhuriyya*, 5 Şubat 2000; *MM (Middle East Mirror)*, 17 Ağustos 1999.

katkıda bulunan genç bir iş adamından bir siyasi şahsiyet yarattı. Tüm bunlar Mübarek'in oğlunun geleceğine ilişkin uzun dönemli planlarının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Bu noktada olayların nasıl gelişeceğini öngörmek güç; örneğin Mübarek oğlunun şansını arttırmaya çalışıyor mu? Daha da önemlisi Cemal, Mısır Devlet Başkanı olabilme yolunda son derece kritik olan popüleriteye ve özellikle askeri ve güvenlik teşkilatlarının ve Mısır bürokrasisinin desteğine sahip mi? Önceden de belirttiğimiz gibi Mısır bürokrasisi içeriden yetişmeyen bir halefin ortaya çıkması gibi bir yanlışlığı kabul edemeyecek derecede güçlü tarihsel geleneklere sahiptir. Ancak, eğer Mübarek'in gerçekte istediği oğlunun halefi olması ise, Mübarek şartları zorladığı ölçüde bunu başaracaktır.

Irak- Kusay ve Uday Kardeşlerin İktidar Yanışları:

1979'dan bu yana Irak Saddam Hüseyin'in "Korku Cumhuriyeti" olarak adlandırılan yönetimi altında.¹⁹ Saddam, doğduğu yer olan Bağdat'ın kuzeyindeki Tikrit çevresinden ailesi ve yakınları ile kendisi için oluşturduğu destek sayesinde iktidarını sağlamlaştırdı. Yönetimde, Savunma Bakanlığı, Silahlanma İşleri Devlet Bakanlığı ve Güvenlik Organları da dahil olmak üzere önemli görevlere aile üyelerini getirdi.²⁰ Ancak Saddam'ın iktidarını sağlamlaştırmadaki başarısı kendi iktidarına tehdit oluşturduğunu düşündüğü herkesi bastırması ve ezmesinin de bir sonucu. Bu terörü andıran eylemlerden Saddam'ın ailesi de nasibini aldı. Örneğin 1989'da Adnan Hayrullah Talfah, Saddam'ın kuzeni ve karısı Sajida'nın erkek kardeşi gizemli bir helikopter kazasıyla öldürüldüler. Bu kazanın ardında Saddam'ın olduğu düşünüldü, çünkü Saddam Adnan'ın popüleritesini ve Irak-İran savaşında kazandığı önemli statüyü kıskanmaktaydı.²¹ 1995'te Saddam'ın yeğeni Kamil Hüseyin, Ürdün'e iltica ettikten ve Birleşmiş Milletler Denetleme grubuna Saddam'ın sırlarını özellikle de anti-konvansiyonel silah geliştirme planlarını açıkladıktan sonra Saddam'ın adamları tarafından tasfiye edildi. Yılın sonlarına doğru Kamil Irak'a geri dönmeye ikna edildi ve sınırı geçer geçmez, kendisine eşlik edenler ve hatta bazı yakın aile üyeleri de Saddam Hüseyin'in dalkavukları tarafından öldürüldü.²²

Geçen on yıl boyunca Saddam'ın kendisine potansiyel halefler olarak ya da en azından diktatör iktidarına bir destek temeli olarak oğulları Uday ve Kusay'a

¹⁹ Bakınız Samir al-Khalil, *Republic of Fear* (Berkeley: University of California Press, 1989.)

²⁰ Irak'ın siyasal sistemi üzerine daha ayrıntılı bilgi için bakınız Amatzia Bar'am, *Culture, History and Ideology in the Formation of Ba'hist Iraq, 1968-1989* (Basingstoke, Hampshire: Macmillan in association with St. Anthony's College, Oxford, 1991) ; Efraim Karsh ve Inari Rautsi, *Saddam Hussein A Political Biography* (London: Bransey's UK,1991)

²¹ Bakınız Efraim Karsh ve Inari Rautsi, *Saddam Hussein A Political Biography* s.165.

²² Daha ayrıntılı bilgi için bakınız Ofra Bengio, "Iraq" Bruce Maddy-Weitzman(der) içinde MECS (*Middle East Contemporary Survey*) Sayı XIX (1995) ss. 317-321; Sayı XX (1996), ss. 326-329.

sağlam bir statü sağlamaya çalıştığı yolunda kanıtlar var. 36 yaşındaki oğlu Uday (1964 doğumlu) bir seri kamusal göreve getirildi ve ayrıca Bağdat'ın önde gelen gazetelerinden "Babil'in editörlüğünü yaparak Irak yönetiminin sözcüsü olarak düşünüldü. Uday ayrıca Irak Olimpiyat Komitesinin ve Gazeteciler Derneğinin Başkanı ve Mart 2000'de elbette ki %99.99 gibi bir çoğunluğun oyuyla Irak Meclisinde bir koltuk elde etti.²³ Ancak halefiyet meselesinde Saddam'ın 33 yaşındaki oğlu Kusay (1967 doğumlu) daha şanslı bir konuma sahip. Kusay ülkedeki önemli emniyet teşkilatlarının başında ve bundan dolayı gücü elinde tutuyor. Ağabeyinin aksine perde arkasında konumu ve gücü için gerekli olan sağduyu ve desteği sağlıyor.²⁴

Ancak Suriye'de olduğu gibi Irak'ta da vakti geldiğinde iktidara Uday ve ya Kusay'ın geçebileceğinden şüphe edenler var. İkisi de güçlerini babalarından alıyor ve ikisinden birinin Irak gibi sorunlu ve babaları Saddam Hüseyin'den kaynaklanan acımasız idareyi görmüş bir ülkeyi yönetmekte yeterli olup olmayacağına dair kuşku söz konusu.

Birçokları iki kardeşin, özellikle Uday'ın maceracı ve atılgan kişiliklerine işaret ediyor. Söylentilere göre Uday babasının korumalarından ve kendi yemek denetimcilerinden birini bizzat öldürmüş. Uday bir kaç yıl önce aile içindeki iktidar mücadelelerine karşı olan bazı aile üyeleri tarafından gerçekleştirilen bir öldürme girişiminin de hedefi olmuştu.²⁵ Sonuç olarak Uday ve Kusay'ın liderliğe ulaşabilmek için uzun ve zorlu bir yolu aşmaları gerektiği söylenebilir.

Sonuç:

Bu çalışmada üç farklı ülkedeki yerel düzenlemeleri, liderlerin yakında siyasi hayatı bırakmaları konusundaki artan ihtimaller ışığında gözden geçirdik. Aralarındaki büyük farklılıklara rağmen öyle görünüyor ki her üç ülke de en azından perde arkasında başlayan halefiyet mücadelelerine ilişkin ortaya çıkan konularda benzerlikler gösteriyor.

İlk olarak her üç olayda da gönderme, cumhuriyetçi idareyi kutsallaştırmış ve bölgesel monarşileri çok da eski olmayan bir tarihte kötülemiş olan cumhuriyetlerdir. Bu rejimlerin otokratik liderleri kendi ardıklarını belirleme isteğine karşı koyamıyorlar ki bu da özünde monarşilerin durumundan daha iyi bir tablo çizmekte. Onlara göre, ülkenin refahı ya da etnik toplulukların, kabilelerin, ailelerin veyahut da kendilerine halef olarak belirledikleri oğullarının durumu kendilerini buna zorluyor. Her halükarda sonuç aynı:

²³ Bakınız Efraim Karsh ve Inari Rautsi, *Saddam Hussein A Political Biography* s.165-7.

²⁴ *Al-Watan al-Arabi*, 15 Nisan 2000.

²⁵ Bakınız Efraim Karsh ve Inari Rautsi, *Saddam Hussein A Political Biography* s.167; ayrıca bakınız *Al-Watan al-Arabi*, 15 Nisan 2000; Ofra Bengio, "Iraq" Bruce Maddy-Weitzman(der) içinde *MECS (Middle East Contemporary Survey) Sayı XX (1996)*, ss. 329-330.

oğullarını kendi varisleri yapma çabası. Bu bizi Ortadoğu cumhuriyetlerinin zayıflığına ve monarşilerdeki iktidar, hükümdar ve halefiyete dair konuların meşruluğuna götürüyor. Gerçekte öyle görünüyor ki bu çalışmada tartışılan ülkelerin hiçbirinde bağlayıcı iktidar kuralları ya da cumhuriyetçi bir rejimin uzun süreli varlığını sağlayacak bir gelenek yok; büyük ölçüde bu cumhuriyetler bekalarını kendilerine öncülük eden otokratlara borçlu. Daha da ötesi, en azından Suriye ve Irak'ta, rejimin temeli olan yönetim aygıtı Başkanın aile üyelerinden oluşuyor; bu da iktidar geleneğini aile üyelerinin ellerine emanet etme ve geçmişte olduğu gibi bir aile hanedanlığı yaratma eğilimine işaret ediyor. Genelde düzenli ve sakin iktidar geçişlerinin yaşandığı Arap monarşileri ile halen iktidar değişimine ilişkin krizlerden bağımsız, istikrarlı bir süreç oluşturmaya çalışan ihtilalci rejimler arasındaki sayısız farklara ilişkin gerekli yorumlarımızı yaptık.

İkinci olarak Arap dünyasında var olan görece istikrar ve Arap rejimlerinin güç ve istikrarı koruduğu düşüncesi, yöneticilerin oğullarını halefleri yapma çabaları neticesinde gelecekte güçlü bir muhalefetle karşılaşacak gibi görünüyor. Oğullarını iktidara getirme çabaları, babaları hayatta olduğu sürece anlamlı olabilir ancak birkez onlar siyasi arenayı terk edince manzara radikal bir şekilde değişecek. Böyle bir durumda önceki liderin oğlunun mu yoksa içeriden yetişmiş askeri alt yapıya sahip birinin mi yeni lider olacağı kararının askeri mevkiler tarafından da onaylanması gerekecek.

Şu da belirtilmeli ki çoğu Arap ülkesinde oğulların nesli, babalarına göre daha aydınlanmacı, açık, teknolojik gelişmelerden haberdar ve ilerleme, uygulama ve Batılılaşma tarafından daha az caydırılmış. Bu neslin Batı ile entegre olmak konusunda duyduğu yoğun istek önemli. Ancak şu da bir gerçek ki, ülkelerinin yöneticileri olabilmek için onlar da babaları ile aynı zulüm araçlarına muhtaç. Öyle ki siyasi açıklığı arzulanabilir ya da erişilebilir bir hedef olarak görmeyebilirler.

Her halükarda bölge ülkeleri, özellikle de cumhuriyetler zamana karşı bir yarış içerisinde. Var olan liderlerin iktidarı devam ettikçe siyasi istikrarın ve oğulları halef yapma çabalarının devam edeceğini varsaymak mümkün. Ancak liderler birkez siyasi arenayı terk ettikten sonra manzara radikal bir şekilde değişecek. Özet olarak denebilir ki, bu ülkelerde liderlerin sahneyi terk etmelerinden sonra da, siyasi istikrarı sağlama, uzun ve zorlu bir süreç ve hiçbir zaman da garanti altında değil.